

WOORD VOORAF

Het is een turbulente tijd. Vooral ook voor de boeren, die het vaak toch al niet altijd even gemakkelijk hebben. Begin juni kwam het bericht dat de individuele natuursubsidies gaan verdwijnen. Een positief ingepakt bericht vermeldde slechts 'Alleen in collectief krijgt de boer nog subsidie'.

Toen ik dit enkele weken terug las, moest ik denken aan het Oost-Europa van eertijds. Ten tijde van de val van de Berlijnse muur hoorde ik iemand zeggen: 'Pas op, nu zijn wij aan de beurt om te gaan inleveren en om onze vrijheid kwijt te gaan raken'. Hij had gelijk...

In het Oostblok was het toentertijd normaal dat als iets goed draaide, werd stopgezet. Elke individuele actie werd verguisd en alles wat 'samen' werd gedaan kreeg een beloning. Nadenken doet de overheid en de burger en ondernemer mag uitvoeren wat die overheid bedenkt... In elk geval wordt steeds duidelijker dat wat de ene regering bedenkt door het opvolgend bewind weer wordt terug gedraaid. En dat brengt allemaal heel veel onnodige onrust en veel te veel kosten met zich mee.

Maar niet alleen de natuur is aan de beurt. Nu moet ineens elke oudere woning geïsoleerd worden. Al eens bedacht hoe dat moet met een pand van 400 jaar oud? Misschien komt er voor monumenten nog een uitzondering. Boerderij & Erf A-V heeft in elk geval al een antwoord, zoals u elders in deze nieuwsbrief kunt lezen.

Deze nieuwsbrief is een dubbelnummer voor de maanden juli en augustus. In juli verscheen er een Masterplan-special. Veel leesplezier.

Dick de Jong

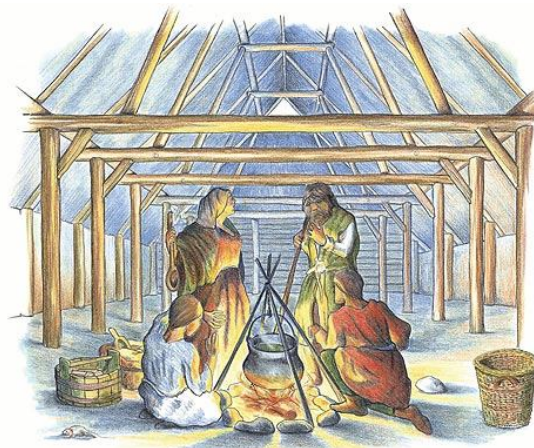
LEVER E-MAILADRESSEN AAN

Communiceren is in de huidige tijd van levensbelang. Hoe Boerderij & Erf A-V dat doet ervaart u op dit moment: via deze digitale nieuwsbrief. Die moet echter wel op veel adressen worden gelezen: Vraag daarom iedereen in uw omgeving om hun e-mailadressen door te geven aan het secretariaat.

HALLENHUIS

De boerderijen in onze streek zijn van het hallenhuistype. De oudst bekende bouwvorm, die dateert van 4500 jaar v Chr. De naam boerderij is van - heel - veel later datum en pas rond 1800 uit de spreektaal door de schrijftaal overgenomen. Het komt van het domein van de boer. Vergelijk het met bakkerij, slagerij en smederij, de domeinen van de bakker, de slager en de smid.

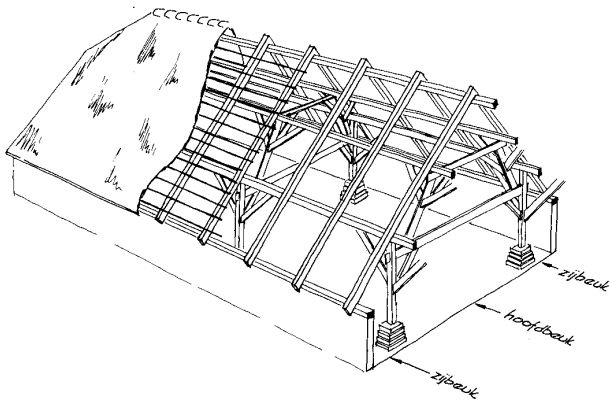
Kenmerkend voor het hallenhuis zijn de achter elkaar geplaatste drie rijen houten staanders, die de dakconstructie ondersteunen. Een in het midden om de nok te ondersteunen en twee in de zijruimte. Het woord nok heeft een verband met nek, die beide iets met (berg)top hebben. Vanaf de nok liep het dak van takken met stro of riet naar de wanden. Dat woord dak komt van (af)dekken. De wanden bestonden uit gevlochten takken. Wand betekent letterlijk vlechtwerk en hangt samen met het werkwoord winden, van vlechtwerk.

Een van internet afkomstige tekening, waar de modernere constructie al is toegepast.

Doordat de veelheid palen de indelingsmogelijkheden sterk beïnvloedde, ontstond rond 1500 v Chr de eerste samengestelde dakconstructie. Beide buitenste stijlen werden met elkaar verbonden door een dwarsbalk. Op die manier verankerde men de constructie met een verbindingbalk, die ankerbalk wordt genoemd.

Elke anderhalve meter werd dit gebint herhaald. Hierin is het woord binden te herkennen, vanwege het met elkaar verbinden van meerdere balken. Dit gebeurde oorspronkelijk met touwen, dus werd er echt gebonden. Later in de ijzertijd gebruikte men hier ijzer voor, maar weer later bevestigde men de balken met elkaar door middel van houten pinnen en spieën.

Opengewerkte tekening uit de cursus bouwhistorie

In de breedte van de nu ontstane grote open ruimte bevond zich een middenstuk met aan beide kanten een beuk. Dat woord komt van buik of romp.

In de lengterichting werd de ruimte veelal verdeeld in functionele ruimtes, een woonruimte, een stalruimte en een opslagruimte. Dat gold voor het middenstuk en ook voor de beuk.

De eerste hallenhuizen hadden alleen een deur in de kopse kant. Later werd die naar de zijkant verplaatst.

De hallenhuizen stonden oorspronkelijk in groepjes bij elkaar, meestal vijf of tien stuks. Die gebouwen stonden daarbij in de richting van noordwest naar zuidoost, vanwege de meest voorkomende windrichting. In zo'n groep boerderijen woonden in totaal zo'n vijftig tot honderd mensen. Dat werd een dorp genoemd. De herkomst van het woord dorp is niet duidelijk. Van oorsprong betekende het woord 'hoeve op pas ontgonnen land'. Ook is er een link naar houten huis, in het Germaans *purpa* of *parpa* geheten. Later verbasterde dit naar *thurpa*. Of *thorp*. Dit heeft weer te maken met het woord *t(h)erp*. Het Nederlands is een prachtige taal.

BIEST

Officieel heet het Colostrum, maar wij kennen het bij koeien als biest of griest. De eerste melk die gevormd wordt als een zoogdier heeft geworpen. De naam biest wordt niet alleen bij de eerste koeienmelk gebruik; veel dieren 'geven biest'.

Biest is dikker en geler dan melk en bevat veel afweerstoffen. Een zoogdier dat net is geboren, heeft nog geen eigen afweer, dus is het belangrijk dat het dier

colostrum drinkt. 75% van de eiwitten in colostrum bestaat uit immunoglobulinen en albuminen. Normaal kunnen deze grote eiwitketens de darmwand niet passeren; alleen in de eerste 24 tot 36 levensuren staat de darmwand open voor deze afweerstoffen.

Door de hoge concentratie aan zouten in colostrum wordt de darmfunctie bevorderd. Ook bevat colostrum meer vitamine A en caroteen dan gewone melk. Daarnaast bevat het meer vetten, wat bevorderlijk is voor het pasgeboren dier, dat veel energie nodig heeft.

De eerste 24 uur na de bevalling is colostrum het rijkst aan afweerstoffen, daarna loopt ze snel terug en komt al gauw de gewone melkproductie op gang.

Biest is bij rundvee krachtvoer voor het pasgeboren kalf. Bij koeien wordt colostrum biest en griest genoemd. Eigenlijk is het zo dat de eerste melk die een koe geeft griest wordt genoemd en de tweede melk biest.

Een altijd weer vertederend beeld, zo'n zorgzame koe, die zich over haar kalf ontfermt.

De biest die een koe vanaf 12 uur na een bevalling geeft, is ook geschikt voor menselijke consumptie. Er kan een heerlijke vetromige pap van gemaakt worden. Biest moet wellen, daarvoor moet ze heel langzaam warm worden op een klein vuur. Ze mag niet koken, want dan gaat het klonteren. En er moet constant worden geroerd. Na enige tijd wordt de biest dikker, dan is ze goed geweld. Tijdens het afkoelen moet ook nog geroerd worden. Dat is in de huidige tijd allemaal veel te bewerkelijk.

De biest kan met suiker gegeten worden of met bescuit en kaneelsuiker. Biest kan ook ter vervanging van melk gebruikt worden bij het bakken van pannenkoeken. Door haar bijzondere samenstelling past biest heel goed in een cholesterolverlagend dieet. Als je dan bedenkt hoe vet je tong aanvoelt na een flink bord biest, snap je van dit laatste helemaal niets. Of is cholesterol iets chemisch?

Lekker bordje biest, verderop meer daarover.

UIT DE ORGANISATIE

15 JAAR

Op 30 september 1998 tekenden de oprichters van Boerderij & Erf A-V ten overstaan van de notaris de oprichtingsakte. Dat betekent dat de organisatie binnenkort vijftien jaar jong is. Vijftien jaar nadrukkelijk aanwezig in de samenleving. Het waren vijftien mooie jaren, waarin in elk geval aan de regio duidelijk is gemaakt wat het belang van de boerderij is voor de streek. Toen we vijf jaar bestonden, het echte jaar van de boerderij, gaven we samen met de historische verenigingen in de streek de boerderijspecial uit. Bij het tweede lustrum, toen we tien jaar bestonden, kwam er een prachtig fotoboek uit, Boerenhofsteden... gaandeweg. En ter gelegenheid van het vijftienjarig bestaan komt er weer een boek: het voorbeeldenboek. Er wordt achter de schermen hard gewerkt om de presentatie hiervan op 14 november 2013 te kunnen realiseren. En het is de bedoeling dat daarna nog meer wordt uitgegeven. Wacht maar af hoe wij uit de bus gaan komen.

WERKGROEP FUSIE

Vrij kort nadat de stichting van start ging, is de Vereniging Vrienden van Boerderij & Erf A-V opgericht. Met subsidie van de provincie, want op deze manier zou er een kweekvijver ontstaan voor vrijwilligers en bestuursleden. Maar de belangrijkste beweegreden tot subsidietoekenning was vooral de hiermee te verkrijgen brede draagkracht voor Boerderij & Erf. Stichting en Vereniging bestonden naast elkaar en hadden dezelfde secretaris en penningmeester. Later kreeg de vereniging een eigen penningmeester, omdat de leden meer zicht wilden hebben op hun 'vermogen'. Een wat vreemde reden, want dat hadden ze ook gewoon aan de penningmeester van beide organisaties kunnen vragen, die die informatie overigens al jaarlijks verstreekte. Maar in feite vond hij die splitsing prima, want dat scheelde hem elk jaar een hoop werk.

Herinnering aan een verlichte boerderijenroute.

Elke actieve organisatie stelt zich wel eens de vraag: gaat het goed, zijn er verbeterpunten, vergeten we aandachtsvelden enzovoort. In dat voetlicht kwam de vraag naar voren of het toch niet efficiënter zou zijn om gewoon alles tot één organisatie terug te brengen. Het voornemen van de verenigingspenningmeester om zijn taken binnen Boerderij & Erf A-V te gaan beëindigen, heeft dit proces versneld. Een ingestelde uit bestuursleden van beide organisaties bestaande werkgroep kwam al snel tot de conclusie dat het veel simpeler zou zijn alles weer bij elkaar te voegen. Inmiddels zijn de leden van de vereniging hierover al gehoord. Dit heeft tot gevolg dat een en ander op de komende najaarsvergadering, die op 19 oktober 2013 zal worden gehouden, verder in uitvoering gaat worden genomen.

Een bijzonder koeientegeltje.

WERKGROEP PUBLICITEIT

In het Masterplan is een groot aandeel opgenomen voor verbreding van de publiciteit, waarvoor eerder dit jaar een werkgroep in het leven is geroepen. Ook bestaande uit bestuursleden van de stichting en van de vereniging. Intussen is de werkgroep enkele keren bijeen geweest en zijn tal van publiciteitsmogelijkheden de revue gepasseerd. De frequentie waarmee deze nieuwsbrief verschijnt, dit jaar als proef om uit te testen of het haalbaar is elke maand weer de nodige informatie 'op papier te krijgen', is daar een resultaat van. Andere manieren om nog meer aan de weg te timmeren staan al wel op papier. Het ontbreekt momenteel echter nog aan menskracht voor de uitvoering. Wellicht iets voor u, of weet u in uw omgeving mensen die willen assisteren. Dit geldt ook voor de 'social media', waar wij op de historie georiënteerde organisatie zeker niet mogen ontbreken. Wie van u is bereid om daar een steentje aan bij te dragen?

ALLE FOTO'S OP DE WEBSITE

Inmiddels zijn alle foto's, die Boerderij & Erf A-V tot haar beschikking heeft, op de website te zien. De eigenaren en/of bewoners van de panden waarvan recentelijk nog foto's zijn gemaakt zijn hierover persoonlijk ingelicht. Iedereen is vrij om foto's te maken van gebouwen, maar het is toch netjes om betrokkenen op de hoogte te stellen. Bij de foto's van oudere datum is dit helaas ondoenlijk. Mocht u van mening zijn dat er over uw pand niet met u is gecommuniceerd, laat dat dan even weten.

Thans ontbreken nog de boerderijen in de kernen van Goudriaan, Ottoland, Vuilendam, Kedichem, Noordoos, Peursum en Vianen. Voor de laatste vier kernen zoeken we nog vrijwilligers.

Zwart geteerde gepotdekselde schuur. Een zwart-wit plaatjes, maar het roept tal van herinneringen op. Een plaatje vol verhalen, het teren, de melkbussen, de fiets...

OPROEP VOOR DE PLUIM VAN 2013

Na de zomervakantie zal het bestuur zich buigen over een advies van de Commissie Advies & Voorlichting inzake de verderop dit jaar toe te kennen pluim van 2013. Als u boerderijen of erfbebouwing weet die daar mogelijk voor genomineerd kan worden, vernemen wij dit graag uiterlijk 1 september 2013.

OPROEP AGRARISCH ERFGOED NEDERLAND

Door Agrarische Erfgoed Nederland is ons gevraagd om in het kader van Het jaar van de Boerderij 2013 een nominatie te doen van De Boerderij van het jaar, een landelijke actie, waarin ook 'Landleven' participeert. Ondanks een oproep via de site aan onze leden zijn er nog geen kandidaatstellingen ontvangen en omdat het in het algemeen om boerderijen van niet al te recente datum zal gaan, roepen wij hierbij uw hulp in. Inmiddels hebben we daartoe ook al een oproep aan de regionale historische verenigingen gedaan.

Wellicht heeft u een idee welke boerderij zo'n predicaat verdient. De belangrijkste criteria zijn regionale karakteristieken, mate en wijze van herbestemming en de wijze waar het karakter en de aanpassing aan de herbestemming heeft plaatsgevonden.

Wellicht kunnen de op onze site geplaatste foto's u helpen. Het zou fijn zijn dat u in het geval een keuze is gemaakt u aan de bewoner of eigenaar vraagt of hij/zij toestemming geeft om landelijk voorgedragen te worden. Suggesties voor te nomineren van boerderijtjes kunnen tot 15 september 2013 worden doorgegeven aan het secretariaat.

KINDERPAGINA OP DE WEBSITE

Binnen de uitvoering van het Masterplan gaan wij de website uitbreiden met een pagina voor de jeugd, getiteld 'Voor de koters'. We gaan die vullen met lesbrieven (zelf of door andere te linken, zoals aan het Bibliotheeknetwerk Zuid-Holland Zuid-Oost), kleurplaten, puzzels, speurtochten, informatieve stukjes en informatie over waar nog wat te zien is van de boerderij van vroeger. Dat kan door te wijzen op de exposities in het Het Liesveld en Museum De Koperen Knop.

Ook zal door de kunstenaarsgroep 'Goed gezien, Goed bekeken' in het kader van hun jaarlijkse expositie een tekenwedstrijd onder de leerlingen van de hogere groepen van de basisscholen van Nieuw-Lekkerland, Streefkerk, Groot-Ammers, Langerak en Ameide worden gehouden, die als thema De Boerderij in onze streek heeft. Op 21 november 2013 zal onze voorzitter, de heer Kees Bakker de prijzen hiervoor uitreiken in De Vijf Lelies in Streefkerk.

MASTERPLAN

We houden het kort als het over de voortgang van dit plan gaat. Intussen is een eerste voorschot aangevraagd op de toegezegde subsidie. Voor meer informatie wordt u verwezen naar de al eerder genoemde speciale nieuwsbrief. Wel voor de goede orde hier nog even de logo's van de nauwst betrokken geldschieters.

SYMPOSIUM 14 NOVEMBER 2013

Houd 14 november 2013 vrij in uw agenda voor het symposium over herbestemming dat in Giessenburg wordt gehouden. Dit wordt een zeer interessante dag voor iedereen die op welke manier ook wil weten over het behoud en vooral de ontwikkeling naar een nieuwe bestemming van boerderijen, boerenerven en andere landschappelijke bebouwing en terreinen.

CURSUS BOUWHISTORIE

Diverse malen kregen we de vraag of de cursus van jaren terug in vernieuwde vorm weer eens georganiseerd

seerd kon worden. Besloten is dit het komend seizoen te gaan doen. In Museum De Koperen Knop in Hardinxveld-Giessendam en over een periode van 8 woensdagavonden. Vier voor de jaarwisseling (30 oktober, 13 en 27 november en 11 december) en vier erna (15 en 29 januari en 12 en 26 februari), van 20.00 tot 22.00 uur.

Het hoofdthema zal zijn bouwhistorie, waarbij we zo veel mogelijk één aspect per avond wordt behandeld. Aan de orde komende onderwerpen zijn onder andere de plaats van de boerderij in het landschap, typologie, materialen, architectuur, bouwhistorisch onderzoek, boerenerven en herbestemming. Ook kunnen onderwerpen als hooibergen en andere bijgebouwen aan de orde komen, hierbij zal de invulling door de cursisten ook een rol kunnen spelen.

De kosten zijn nog niet exact bekend, dat hangt ook van het aantal deelnemers af, maar het zal maximaal € 60,00 zijn, voor de totale cursus waarin cursusmap en koffie/thee en een extra consumptie zijn inbegrepen.

Als u geïnteresseerd bent kunt u dit doorgeven aan het secretariaat en zodra meer exacte gegevens bekend zijn krijgt u bericht.

Op deze foto tal van elementen die te maken hebben met de bouwhistorie van de boerderij.

VERHALENROUTE

De eerste enthousiaste reactie is binnen. Alle reden om opnieuw een oproep te doen. Wie doet er mee? Het enige wat u hoeft te doen is het beschikbaar stellen van een passende locatie. U mag natuurlijk ook het verhaal vertellen, maar dat hoeft natuurlijk niet. Reacties graag .....

Sfeer en geur zijn hierbij bepalende elementen. Boenwas en mottenballen in de mooie kamer, waar je normaal niet komt. Of een lege stal, die nog een beetje ruikt na het soppen toen de koeien naar buiten gingen, de geur van hooi. Maar ook authentieke sfeer in een gezellige kamer of een leuk hoekje van de stal.

De verhalen mogen overal over gaan, als het maar op de een of mandere manier met de boerderij in de streek te maken heeft. En dat is heel breed.

BOERENWAGEN - vervolg

in editie 6 van deze nieuwsbrief stond een uitgebreid artikel over de boerenwagen, zoals vrijwel elke boer die in het verleden in gebruik had. Daarop zijn enkele reacties gekomen, die we u niet willen onthouden.

Beschilderd achterkrat.

NIET DE BOERENWAGEN

Hier in de streek bracht men de kaas niet met de boerenwagen, maar met de kaaswagen of kaasbrik.

En als de boer uitging was dat over het algemeen niet met de boerenwagen, maar met het rijtuig of met de sjees. Alleen de boeren die niet over deftiger gerij beschikten waren aangewezen op de boerenwagen.

KRAT OF KRAK

De meest interessante van de reactie betreft die over de naam van het achterschot van de boerenwagen. In het artikel staat dat die is gebeeldhouwd, maar dat is niet juist. Deze was beschilderd. Maar waar het om gaat is de benaming die hiervoor in de streek werd gebezigd. Men noemde dat hier krak in plaats van de landelijk bekend staande naam krat. Aanleiding voor nader onderzoek, waarbij zelfs 'de Taalunie' is geraadpleegd. De naam krak komt nergens voor, aldus de officiële wegen. Wel krat, in de betekenis van latwerk of getimmerte van latwerk, al dan niet voorzien van tussenschotten.

Daarmee is meteen duidelijk waarom met name het achterkrat zo heet. Van oorsprong was een krat een gevlochten mand. Het Woordenboek der Nederlandse Taal is hier heel duidelijk in: Benaming van de, geheel of gedeeltelijk uit latwerk bestaande, voor- en achterschotten van een boerenwagen, in zonderheid voor het achterschot dat neergelaten kon worden. Nicolaas Beets schrijft over de Noord-Hollandse boeren ergens: 'Hun geel en groen afgezette wagens, op het krat beschilderd met bloempotten, krulletters, gedichten'.

Dezelfde bron vermeldt dat men ook het onderstel van de wagen waarop de voor- en achterschotten rusten, wel krat noemde. Van Berkhey schrijft: 'De kratten der wagen volgen den draai van den disselboom, op de kratten der wagen staan aan weerszijden twee staken, waardoor aan elke zijde een plank geschoord wordt... Op de tekening is het achterkrat neergelaten. Dat gebeurde om het hooi betere te kunnen laden. Als dat namelijk achter vandaan gebeurt kun je beter in de gaten houden dat de last op de wagen goed wordt verdeeld en in evenwicht blijft.

Tekening van het gebruik van een boerenwagen als hooiwagen. Uit: Natuurlijke historie van Holland van Johannes Francq le Berkhey.

PONDERBOOM

Tenslotte de naam ponderboom. Hoe die werd gebruikt is op de tekening goed te zien. Het woord komt in geen enkel geraadpleegd woordenboek voor. Echter als er eens goed wordt gezocht in het Woordenboek der Nederlandse Taal, wordt wel duidelijk waar het woord vandaan komt. Een pond is niet alleen een gewicht, maar heeft ook de betekenis van evenwicht, balans. Die boom werd dan ook gebruikt om de hooilast aan te drukken en zodoende in evenwicht te houden.

RECEPT: BIEST

Voor gebruik door de mens moet biest worden geweld. Als je iemand vraagt wat 'wellen' is, krijg je vaak niet het juiste antwoord. Wellen is eenvoudig het verwarmen van een product zonder het te laten koken. Biest in een pan doen, op een laag vuren zetten en roeren. Na enige tijd zie je de structuur van biest wat veranderen. De biest

wordt dikker. Dan moet je oppassen, want als je dan door blijft gaan met verder verwarmen gaat de biest schiften en kun je deze weggooien. Bovendien geldt: hoe schoner de pan en hoe lager het vuur hoe minder vlokvorming.

Op dat moment, als de biest wat dikker wordt, moet de pan meteen van het vuur. Het beste kan die dan in een schaal met koud water worden gezet en al roerende afgekoeld.

Het resultaat is een stevige pap met relatief veel vet. Traditioneel wordt biest met suiker gegeten. Zonder suiker kan ook, maar dan is de pap wat wrang. Het was vroeger een goede gewoonte om een of twee gebroken beschuiten door de biest te roeren.

Er zijn meer mogelijkheden om biest op smaak te brengen, zoals met honing, muesli, perzik of banaan. Ook worden er wel pannenkoeken gebakken van biest. Gebruik hiervoor het normale recept, maar vervang de melk door biest. Biest is dubbel genieten.

U DOET TOCH OOK MEE...

Hoe meer mensen betrokken zijn bij Boerderij & Erf A-V, hoe meer de invloed van deze organisatie zal zijn voor het behoud en de verdere ontwikkeling van de vele honderden boerderijen in de streek. Voor € 17,50 krijgt u twee keer per jaar de gedrukte versie van de nieuwsbrief thuisgestuurd, de digitale nieuwsbrieven in uw mailbox, een uitnodiging voor een voorjaarsvergadering met lezing en een uitnodiging voor de najaarsvergadering met excursie. Ook tussendoor wordt u op de hoogte gehouden en kunt u Boerderij & Erf A-V raadplegen.

PESTBOSJES

Agrarische Natuurvereniging Den Hâneker voert samen met Landschapsbeheer Zuid-Holland en Veelzijdig Boerenland een project uit dat zich richt op het herstellen van pestbosjes. Deze pestbosjes zijn stille getuigen van uitbraken van veeziekten uit de 19^e eeuw. Tegenwoordig hebben de pestbosjes hun functie als begraafplaats van ziek vee verloren, maar zijn waardevolle, historische

landschapselementen geworden die ook voor verschillende natuurwaarden belangrijk zijn. Pestbosjes, in gebruik geweest als geriefhoutbosjes, vertegenwoordigen daarmee cultuurhistorische, landschappelijke en natuurwaarden in één.

Echter veel pestbosjes in Zuid-Holland zijn niet goed onderhouden, terwijl ook de omringende sloot is verwaarloosd en de oever is afgekalfd. Daarnaast is bij veel mensen (bewoners én recreanten) weinig bekend over de oorsprong van de deels door mythen omgeven geriefhoutbosjes, hetgeen ook bijdraagt aan gebrek aan belangstelling voor herstel en onderhoud.

Koeien met op de achtergrond een pestbosje.

Het project gaat om: het 'verhaal' vertellen van de pestbosjes in woord en beeld door middel van digitaal informatiemateriaal en multimedia. Hierdoor kunnen bewoners en passanten kennis opdoen over de pestbosjes en de cultuurhistorische, landschappelijke, ecologische en belevingswaarden ervan.

Voor het project wordt een aantal pestbosjes geselecteerd, waarbij wordt gelet of ze zich bevinden op een zichtlocatie, die vrij toegankelijk is voor passanten. Aanmeldingen (ook als ze niet uw eigendom zijn) kunt u doen bij info@denhaneker.nl.

Dit project wordt mede gefinancierd uit het Regiofonds Alblasserwaard-Vijfheerenlanden.

HET PETROLEUMSTEL

Wie herinnert zich nog het petroleumstel, waar de soep op werd getrokken, het vlees op werd gestoofd en de peertjes hun mooie rode kleur kregen? 'Peteroliestel', zeiden velen hier in de streek. Heden ten dagen, waarin na een periode van 'lekker makkelijk' weer aandacht is voor slow cooking, komt het kookstelletje weer helemaal terug. De brocantewinkels weten ze niet aan te slepen. Ze doen niet langer dienst als bloempot of raamdecoratie, maar worden weer helemaal in ere hersteld.

Een petroleumstel of oliestel is een kooktoestel dat als brandstof petroleum gebruikt. Met de komst van stadsgas, butagas en later aardgas is deze wijze van koken praktisch geheel verdwenen. Ook de behoefte aan - of noodzaak tot - het sneller bereiden van maaltijden speelde hierin een rol.

Het toestel bestaat uit een geëmailleerd reservoir voor de petroleum, waarin één of meer katoenen pitten hangen. Dit reservoir is afgedekt met een geëmailleerde plaat (de pithouder) die is uitgevoerd met één of meer schoorsteenvormige, vaak zeven cm lange gleuven, waar de pitten doorheen steken en die met behulp van de tevens daarin geplaatste draai-inrichting(en) in hoogte versteld kunnen worden. Bovenop het reservoir is een geëmailleerd opzetstuk (de kelk) geplaatst. Daar bovenop is een rooster of treef aangebracht waarop de pan of ketel kan worden gezet. In de voorkant van de kelk zit een met glas afgedekt kijkgat, waardoor de hoogte van de vlam gecontroleerd kan worden. De pit kan omhoog gedraaid worden waardoor de vlam hoger gaat branden en er meer warmte afgegeven wordt. Als deze echter te hoog staat gaat de vlam walmen. Voor het doven van de vlam wordt de pit zover naar beneden gedraaid tot de vlam uitdooft.

Een petroleumstel is bij uitstek geschikt voor het laten sudderen van onder andere stoofvlees en stoofperen. Zoals al genoemd, is slow cooking in toenemende mate in opkomst. Vaak wordt hierbij tegenwoordig de oven gebruikt, waarbij lage temperaturen en lange oventijden worden toegepast. Deze nieuwe visie lijkt nogal op de oude inzichten die grootmoeders en overgrootmoeders al met hun petroleumstelletje ontwikkeld hadden. De meeste mensen hebben geen petroleumstelletjes meer, in zekere zin een gemis, al mogen we dankbaar zijn dat we ook die petroleumlucht niet meer hoeven te ruiken en gewoon de heerlijke geuren van de stoofschotels op kunnen snuiven.

Maar het idee achter dat stelletje was prima: langzaam stoven. De magere gedeeltes van vlees worden bij verhitting harder, zoals iedereen weet. Bij het stijgen van de temperatuur wordt het water uit het vlees geperst - boven de 70 graden wordt de boel hard en droog. Maar stoofvlees heeft allerlei vette en gelatineuze delen die gewoon stijf en hard blijven als je bij zeventig graden stopt, die moeten tot boven de honderd graden verhit worden. Hoe lager de temperatuur, hoe gelijkmatiger het vlees gaart, hoe meer alles smelt in plaats van verstijft, en hoe malser de stoofpot.

Voor een groot braadstuk of een rollade geldt dat ook, maar daar komen ook nog weer andere dingen bij kijken. Langzaam op een lage temperatuur geeft een smeuijger resultaat. Je wilt het vlees niet laten uitdrogen. Daarom heeft het zin om een (beboterd) stuk bakpapier op het stoofvlees te leggen, zodat de delen die boven de saus uitkomen niet hard en zwart en droog worden.

Je zou denken dat het voor vrouwen makkelijker werd om te koken toen ze een echt fornuis kregen, en ze niet langer hoefden te koken op een open vuur.

Een petroleumstel heeft nog meer voordelen. Want wat wil het geval? Bij het koken boven een open vuur, zoals dat voor de komst van een fornuis of kachel gebeurde, kon je gewoon alle ingrediënten bij elkaar in een ketel of vuurvaste aarden pot kieperen en dan had je er verder geen omkijken meer naar. Gewoon urenlang laten sudderen, tot je wilde eten. Men at toentertijd vaak stampot en soep. Maar door de komst van het kolenfornuis kwamen er ineens meerdere pannen met een platte bodem, waarmee verschillende gerechten tegelijkertijd konden worden klaar gemaakt. En die hadden vaak ook nog allemaal een verschillende bereidingstijd!

In de tijd van de opkomst van het (kolen)fornuis kwam tegelijkertijd het petroleumstel op de markt. Dat was heel populair onder de minder rijke mensen omdat het klein was en goedkoop in het gebruik. Inmiddels is er een moderne variant die 'slow cooker' heet. Maar die ziet er helemaal niet zo gezellig uit, en kost al gauw zo 60 euro.

OP DE VALREEP

HET ENERGIEAKKOORD

Eigenaren van monumenten maken zich zorgen over nieuwe plannen van het kabinet. In het binnenkort verwachte energieakkoord staat dat alle woningen minimaal energielabel C moeten hebben. Voor zover nu bekend wordt er voor monumenten geen uitzondering gemaakt. Maar voor veel monumentale woningen zijn energiezuinige maatregelen niet haalbaar. Of toch wel?

In november 2013 komt Boerderij & Erf A-V met het voorbeeldenboek. Daarin wordt ook ruimschoots aandacht geschonken aan het isoleren van oude gebouwen.

ENGELENRAMEN

De heer Albert de Haan zoekt engelenramen. Wat dat zijn, blijkt uit onderstaande foto. Weet u boerderijen of andere gebouwen met een dergelijke raam? Geeft het door aan het secretariaat.

De bovenramen van deze boerderij uit Giessenburg zijn engelenramen; het linker is teruggebracht in originele staat.

DE ORGANISATIE

VERENIGING VRIENDEN VAN BOERDERIJ & ERF A-V:

A. Bassa, Hei- en Boeicop (voorzitter)
P.A. Eikelenboom, Groot-Ammer (secretaris)
J. van Vliet, Groot Ammer (penningmeester).
J. Brandwijk, Brandwijk
N. Hakkesteegt, Groot-Ammer

STICHTING BOERDERIJ & ERF A-V:

BESTUUR

C. Bakker, Ameide (voorzitter)
P.A. Eikelenboom, Groot-Ammer (secretaris)
H.M. van der Wal, Streefkerk (penningmeester)
A. Bassa, Hei- en Boeicop (vicevoorzitter)
S. van den Berg-Knuppe, Streefkerk (inlichtingen)
D.J. de Jong, Hardinxveld-Giessendam (publiciteit)

ADVISEURS

N. Hakkesteegt, Groot-Ammer (namens Werkgroep Boerentuinen)
P.T. den Hertog, Vianen (namens werkgroep Advies & Voorlichting)
J. van Vliet (namens Paviljoen Liesvelt)
J. Bos, Goudriaan (adviseur)
T. Koorevaar, Wijngaarden (adviseur)

COLOFON:

ISSN 1568-9190

Redactie Dick de Jong

Foto's Collectie Boerderij & Erf A-V en enkele oudere uitgaven, waarvan geen bronvermelding is opgenomen.

Iedereen die meent rechten te hebben op afbeeldingen in deze uitgave kan zich melden bij de redactie.

Reacties djtekst@planet.nl